

II РОЗДІЛ

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНИХ І ВИСОКОДУХОВНИХ ЛІДЕРІВ-УПРАВЛІНЦІВ ЯК ОДИН З ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО- ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

УДК 378:37.048.45

*Арабаджи Т.Д.
Харків, Україна*

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СПОРТСМЕНІВ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ СПОРТИВНОЇ КАР'ЄРИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Психолого-педагогічне забезпечення процесу професійного самовизначення є актуальною та практично значущою *проблемою* педагогічних досліджень. Професійне самовизначення є важливою проблемою для будь-якої людини, оскільки його правильність фактично визначає долю людини, можливості її особистісної і професійної самореалізації, максимального використання свого потенціалу і досягнення життєвого успіху. Зрештою, значною мірою від цього залежить самопочуття людини, задоволеність життям, продуктивність її діяльності.

Проблемам професійного самовизначення присвячена значна кількість психологічних та педагогічних досліджень (К.О.Абульханова-Славська, О.І. Вітковська, Є.І. Головаха, П.А. Завір, Е.Ф. Зеєр, О.В. Капустина, В.Є. Кравецький, Є.О. Клімов, І.С.Кон, Г.С. Костюк, М.І. Піддячий, М.С. Пряжніков, М.Л. Шабдінов та ін.). Проте забезпеченню успішного професійного самовизначення дорослих, у тому числі спортсменів, що закінчили спортивну кар'єру, у цих дослідженнях приділяється недостатньо уваги.

Теорію і практику професійної підготовки спортсменів спрямовано перш за все на забезпечення найкращої результативності діяльності спортсмена, тобто вона стосується періодів становлення та розвитку спортивної кар'єри людини. Формуванню готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри не приділяється достатньої уваги ні на практиці, ні в педагогічних дослідженнях.

Отже, **метою статті** і є аналіз досвіду формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри у вищому навчальному закладі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити поняття «готовність до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри» як особистісне утворення, складові якого підлягають цілеспрямованому розвитку і забезпечують як прийняття спортсменами обґрунтованого рішення щодо вибору професії, так і планування ними свого професійного розвитку.

Основними завданнями формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри є: інформування спортсменів щодо особливостей професійного самовизначення, їх активізація у професійному самовизначенні; розвиток здібностей спортсменів до самопізнання, самооцінювання і саморозвитку; забезпечення психологічного, емоційного прийняття ситуації закінчення спортивної кар'єри й необхідності формування готовності до нового професійного самовизначення.

Критерії та показники сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри визначено відповідно до обґрунтованих структурних компонентів цієї готовності: *мотиваційному*, що характеризується позитивним ставленням спортсмена до певної професії, яке засноване на визначеності стосовно професійних мотивів, намірів та зацікавленості у певній професійній діяльності; *когнітивному*, який передбачає знання світу професій спортсменом та самоаналіз, самопізнання ним власних індивідуальних особливостей; *практичному*, що характеризується практичними вміннями, які дозволяють спортсмену реалізувати свої професійні наміри. За результатами констатувального експерименту було визначено, що для більшості спортсменів характерним є низький рівень сформованості готовності до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри. З метою підвищення цього рівня було розроблено відповідну педагогічну технологію, ефективність якої перевірялась під час формувального експерименту. Для цього було створено експериментальну (125 осіб) та контрольну (123 особи) групи. Групи було створено таким чином, щоб початковий рівень сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри був приблизно однаковим.

До експериментальної групи увійшли особи за такими видами спорту як баскетбол, плавання, боротьба, бадмінтон, фігурне катання, стрільба з лука, великий теніс тощо. До експериментальної групи –

легка атлетика, футбол, художня гімнастика, настільний теніс, хокей, гребля, лижні гонки та ін.

Навчання спортсменів контрольної групи відбувалось за традиційними методиками, тобто основний наголос робився на розвитку спортивної кар'єри, цілеспрямованої педагогічної роботи з метою формування готовності до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри не проводилось. У процес підготовки спортсменів експериментальної групи було впроваджено педагогічну технологію формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

Формувальний експеримент проводився у Національному технічному університеті „Харківський політехнічний інститут” через індивідуальну та колективну роботу тренерів зі спортсменами, організацію педагогами їх самостійної роботи та впровадження авторського курсу «Професійне самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри» (96 ауд. год.).

Завданнями першого - смислового - етапу технології є усвідомлення спортсменами значущості професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри та важливості вивчення відповідного курсу; подолання психологічного бар'єру спортсменів до планування свого нового професійного життя після закінчення спортивної кар'єри.

Робота починається з позитивних прикладів колишніх спортсменів: спортсменів, які знайшли себе у новій справі, реалізували себе по-новому, досягли певних успіхів. Розгляд конкретних практичних ситуацій, які розповідають про фрагменти біографій успішних спортсменів, завершується дискусією про умови успішного професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

Серед біографічних прикладів відомих спортсменів зокрема розглядається політична, тренерська діяльність Олега Блохіна, організаційна, керівна, політична діяльність Сергія Бубки, бізнес-діяльність Ростислава Заулічного, Сергія Миндергасова та Андрія Геращенко, видатна наукова діяльність Володимира Лощилова, наукова, керівна – Геннадія Грунтовського, викладацька – Георгія Прокопенко, Віктора Пелипака, Віктора Чукаріна. Такі конкретні ситуації спонукають спортсменів згадати власні приклади як серед відомих у світі та в Україні спортсменів, так і приклади можливо менш відомих, знайомих колишніх спортсменів.

Мотивації спортсменів та подоланню психологічного бар'єру сприяють не тільки бесіди та дискусії на основі прикладів колишніх спортсменів, але й обговорення результатів психологічних досліджень щодо допомоги спортсменів, які закінчили спортивну кар'єру, необхідності завчасного формування готовності до нового професійного самовизначення, закордонного досвіду організації семінарів і тренінгів по попередньому плануванню нової професійної кар'єри (І.Б. Іванов, Дж.М. Крук, К.В. Паркер, С.Е. Робертсон, Н.Б. Стамбулова, С.Н. Шихвердієв).

Проводились також мозковий штурм («Для чого мені потрібне (мої цілі) нового професійне самовизначення?»), дискусія-змагання («Формування готовності до нового професійного самовизначення спортсмена: за та проти»), індивідуальні письмові вправи (ваші очікування від вивчення дисципліни «Професійне самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри»).

Завданнями інформаційно-орієнтовного етапу педагогічної технології є формування знань про основні поняття, теорії професійного самовизначення та про способи здійснення дій спортсменами.

Основною формою навчання на цьому етапі є лекції. Для підтримання уваги спортсменів та активізації їх мислення на лекціях використовуються такі прийоми: цікаві цитати, факти, приклади, що ілюструють та підкріплюють тези лектора; забезпечення зв'язку лекційного матеріалу із практикою; питання до аудиторії; порівняння різних понять, теорій тощо; проблемний виклад матеріалу; різна інтонація, паузи, наголоси у мовленні викладача; діалогічний характер лекцій; спільне формулювання висновків під час лекції та ін.

На інформаційно-орієнтовному етапі педагогічної технології широко застосовується проблемне навчання. Під час лекцій викладач використовує такі проблемні питання, які спонукають спортсменів до аналізу життєвих ситуацій, формулювання гіпотез, порівняння різних точок зору тощо. Наприклад, використовуються такі проблемні питання: «чим відрізняються поняття професійне самовизначення і вибір професії?», «опишіть поведінку людини, яка керується відповідно внутрішніми та зовнішніми мотивами?», «наведіть приклади зі свого життя, що ви робите під впливом внутрішньої, а що - під впливом зовнішньої мотивації?», «ви обрали своє призначення, яким чином можна довідатись про вільні вакансії у організаціях, на підприємствах?», «як ви вважаєте, про що потрібно писати у резюме і чим можна привернути увагу роботодавця?»

Як лекція прес-конференція проводились заняття, наприклад, за такими темами: «Сучасний ринок праці та самовизначення людини», «Професійно важливі якості особистості», «Розвиток людини у професійній діяльності». Лекції-консультації проводились за темами: «Мотивація професійної діяльності», «Планування кар'єри», «Стрес у професійній діяльності».

Робота зі спортсменами було спрямовано на їх активізацію у навчальному процесі, на їх глибше самостійне осмислення, усвідомлення та запам'ятовування навчального матеріалу.

Завданнями аналітично-дієвого етапу технології є поглиблення знань; осмислення інформації та самоаналіз; відпрацювання умінь.

Активні методи навчання, які широко застосовувались у роботі зі спортсменами, є одними з найбільш продуктивних, вони дозволяють розвивати творче, дослідницьке мислення спортсменів, практично вирішувати поставлені проблеми, почуватись спортсменам справжніми суб'єктами процесу навчання. Вони інтенсифікують та активізують діяльність тих, хто навчається.

Кращому усвідомленню проблем професійного самовизначення сприяли різноманітні дискусії («Суб'єктивна значущість професії», «Моральні якості сучасного фахівця в умовах ринку», «Інженер (економіст, IT-спеціаліст) - професія майбутнього», «Гроші, престиж чи інтерес до справи» та ін.)

Зміст практичних завдань відповідав характеристиці структурних компонентів готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри. Значну частку всієї роботи було присвячено усвідомленню спортсменами своїх індивідуальних особливостей, інтересів, якостей та їх саморефлексії, як важливого способу такого усвідомлення. Спортсменам зокрема пропонувалось скласти ієрархію своїх найбільш важливих мотивів, пригадати та описати життєві ситуації, види діяльності, які викликали найбільшу цікавість і приносили найбільше задоволення (окрім спортивної), визначити, яким чином вони можуть оцінювати задоволеність працею. На розвиток саморефлексії були спрямовані вправи «П'ятнадцять рефлексивних питань» (за В. Якубою), «Самопортрет», «Моя майбутня професія», творчі есе «Я у спорті. Я після спорту», «Мій характер у новій професії», «Мої важливі досягнення». Рефлексії сприяють також оцінки інших людей, отже низка практичних завдань мали своєю метою аналіз спортсменами

індивідуальних особливостей інших спортсменів. Наприклад, рольові ігри «Хочу, можу, треба», «Професія для товариша».

Значна увага приділялась розвитку практичних умінь. Для розвитку інформаційних умінь використовувались вправи («Професійно важливі якості професії», «Вимоги до професіонала», «Характеристика професії»), дослідницьке завдання («Попит на професії на сучасному ринку праці»), метод проектів («Професійна кар'єра спортсмена після закінчення активних занять спортом: проблеми та перспективи»), рольова гра («Оптиміст, песиміст, експерт»).

Уміння професійного планування розвивались через завдання, у яких потрібно було відповідно до вимог правила SMART сформулювати спортивну, навчальну, життєву, професійну ціль, потім – складання плану реалізації поставлених цілей, виконання вправи «Щоденне планування». Розвитку умінь подолання стресових станів сприяли аутотренінгові вправи, вправи на зняття емоційної напруги «Внутрішнє світло», «Прес», «Настрій» (за Н.В. Самоукіною), складання індивідуальної програми «Анти-стрес». Розвиток умінь самопрезентації відбувається у процесі застосування рольових ігор («Мої сильні сторони», «Я гарний спортсмен», «Мої успіхи», «Розповідь про себе»), ділових ігор («Бесіда про підвищення» та «Співбесіда»), складання резюме з критичним аналізом кожного його пункту.

Специфіка формування готовності до нового професійного самовизначення саме у спортсменів після закінчення спортивної кар'єри полягала у: подоланні для деяких спортсменів бар'єру до необхідності замислюватись та планувати своє професійне життя після закінчення спортивної кар'єри; наголосі на розвитку умінь подолання стресових станів, адже колишні спортсмени будуть здійснювати професійне самовизначення у ситуаціях подвійного стресу, пов'язаного з закінченням однієї професійної кар'єри і початком іншої; формуванні впевненості, що поза спортом спортсмен також зможе реалізувати себе, свої професійні плани та бажання; допомозі у визначенні стосовно своїх найбільш значущих професійних інтересів, мотивів і засобів їх реалізації у професійній діяльності, у тому числі не пов'язаної зі спортом; у практичних вправах робився наголос на те, щоб спортсмени визначали, аналізували, усвідомлювали, що їм цікаво, важливо, приносить задоволення окрім спортивної діяльності; спонуканні спортсменів до аналізу стосовно того, як можна

використати надбання спортивної кар'єри у новій професійній діяльності.

Таким чином, проаналізовано досвід реалізації у вчн розробленої педагогічної технології, яка передбачає поетапне (смысловий, інформаційно-орієнтовний, аналітично-дієвий етапи) формування структурних компонентів готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри, що дозволило підтвердити доцільність її впровадження у процес підготовки спортсменів.

Список літератури:

1. Бершадский М.Е. Дидактические и психологические основания педагогической технологии / М.Е. Бершадский, В.В. Гузеев. – М.: Пед.поиск, 2003. – 256 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования / Зеер Э.Ф. – М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 480 с.
3. Климов Е.А. Как выбирать профессию / Е.А. Климов. – М.: Просвещение, 1990. – 158 с.
4. Освітні технології / [О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.]; за ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
5. Пряжников Н.С. Психология труда / Н.С. Пряжников, Е.Ю. Пряжникова. – М.: Академия, 2009. – 477 с.

Bibliography (transliterated):

1. Bershadskij M.E. Didakticheskie i psihologicheskie osnovanija pedagogicheskoy tehnologii / M.E. Bershadskij, V.V. Guzeev. – М.: Ped.poisk, 2003. – 256 s.
2. Zeer Je.F. Psihologija professional'nogo obrazovanija / Zeer Je.F. – М.: Izd-vo MPSI; Voronezh: Izd-vo NPO «MODJeK», 2003. – 480 s.
3. Klimov E.A. Kak vybirat' professiju / E.A. Klimov. – М.: Prosveshhenie, 1990. – 158 s.
4. Osvitni tehnologii / [O.M. Pehota, A.Z. Kiktenko, O.M. Ljubars'ka ta in.]; za red. O.M. Pehoti. – К.: A.S.K., 2001. – 256 s.
5. Prjazhnikov N.S. Psihologija truda / N.S. Prjazhnikov, E.Ju. Prjazhnikova. – М.: Akademija, 2009. – 477 s.

Арабаджи Т.Д.

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СПОРТСМЕНІВ ПІСЛЯ

ЗАКІНЧЕННЯ СПОРТИВНОЇ КАР'ЄРИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Проаналізовано досвід реалізації у внз розробленої педагогічної технології, яка передбачає поетапне (смисловий, інформаційно-орієнтовний, аналітично-дієвий етапи) формування структурних компонентів готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри, що дозволило підтвердити доцільність її впровадження у процес підготовки спортсменів.

Ключові слова: професійне самовизначення, спортсмени після закінчення спортивної кар'єри, педагогічна технологія, педагогічний експеримент.

Арабаджи Т.Д.

ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ САМООПРЕДЕЛЕНИЮ СПОРТСМЕНОВ ПОСЛЕ ОКОНЧАНИЯ СПОРТИВНОЙ КАРЬЕРЫ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Проанализирован опыт реализации в вузе разработанной педагогической технологии, которая предусматривает поэтапное (смысловой, информационно-ориентированный, аналитически-действенный этапы) формирование структурных компонентов готовности к профессиональному самоопределению спортсменов после окончания спортивной карьеры, что позволило подтвердить целесообразность ее внедрения в процесс подготовки спортсменов.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, спортсмены после окончания спортивной карьеры, педагогическая технология, педагогический эксперимент.

Arabadzhy T.D.

EXPERIENCE OF THE FORMATION OF READINESS TO THE ATHLETES' PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AFTER THE SPORTS CAREER AT THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

The article analyses the experience of developed pedagogical technique implementation at the higher educational establishment, which presupposes phase-by-phase (semantic, informational-oriented, and analytical-actional phases) formation of the structural components of athletes' readiness to the professional self-determination after the sports career that allows to confirm its implementation expediency as to the athletes' training process.

Key words: professional self-determination, athletes after sports career, pedagogical technique, pedagogical experiment.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2015

УДК 659

*Меліхов К.В.,
м Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ КЕРІВНИКА В УМОВАХ ВІДКРИТОСТІ ВЛАДИ (НА ПРИКЛАДІ – КЕРІВНИКА ПРЕС-СЛУЖБИ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ)

Постановка проблеми. Важливе та особливе значення у діяльності держави займає управління. Термін "управління" у буквальному розумінні означає діяльність з керівництва чимось. Управління - це соціальний феномен, характерний абсолютно для всіх сфер людської життєдіяльності, чи то сім'я, дружній колектив, різні громадські об'єднання і т. п. Кожна людина в своєму житті в різних ситуаціях застосовує ті чи - інші способи впливу на людину з метою змінити поведінку іншої особистості в потрібному для себе напрямку. Як слушно зауважив Герберт А.Саймон, управління - це знання про те, як маніпулювати іншими людьми, - як примусити їх зробити те, що вам потрібно [8, с.40]. Масштабність і складність процесів політико – економічного реформування України потребують прискореного формування та оновлення управлінської еліти, залучення до системи управління на всіх рівнях енергійних, компетентних та ініціативних кадрів нової генерації. Сучасні процеси державотворення в Україні зумовлюють актуальність досліджень необхідних якісних характеристик керівників у системі державного управління, особливо на найвищих посадах та забезпечення їх найкращих якостей.

Аналіз останніх праць та публікацій. Огляд наукової літератури, що присвячена формуванню основних якостей керівника, засвідчує наявність значної кількості праць науковців з цієї теми. Найбільш важливі питання, пов'язані з поняттям «лідерства» та основними особисто - діловими й професійними якостями управлінців, розглядають у своїх працях такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як А.Гаврилюк[2], М.Лагунова[4], Н.Нижник[5], Л.Е.Орбан–Лембрик[6] та багато інших. Проблема діяльності прес-служб в